

LOCUIŢE ROMANE DIN MEDIUL RURAL AL ZONEI DE NORD A DOBROGEI, ÎN SECOLELE II – IV P.CHR.

Victor Henrich BAUMANN*

Cuvinte-cheie: fermă rurală, aşezare rurală, locuinţă romană.

Keywords: rural farm, rural settlement, Roman dwelling.

Rezumat: Ca și în alte domenii de activitate, în mediul rural al teritoriului de la Gurile Dunării se distinge un fenomen de continuitate în structura și arhitectura locuințelor romane, din secolele II-IV-lea p.Chr. Față de perioada anterioară, secolul al IV-lea prezintă un plus de locuințe de suprafață, evidențiind astfel și evoluția procesului de romanizare. Cele două capitole (A și B) ale lucrării au un caracter istoric, cronologic, în sensul evidențierii fenomenului de continuitate. Și acest fenomen este cu desăvârșire roman în construcțiile de suprafață pe temelii solide din piatră unde continuă să fie întrebuințat frecvent, ca unitate de măsură, „piciorul roman” (pes, pedis de 0,295 metri). O bună parte a populației autohtone, pauperizată în urma crizei mari din secolul anterior, continuă să viețuiască în bordeie și locuințe semiîngropate, descoperite arheologic în aşezările rurale investigate.

Cele 14 locuințe prezentate în lucrare sunt imagini de necontestat ale numeroaselor influențe exercitate asupra concepțiilor arhitectonice și tehnicilor constructive romano-italice, de către mediul ambiant al zonelor și provinciilor romane. De aceea, este dificil de realizat o încadrare a acestor locuințe romane, din nordul ținutului istro-pontic, în tipuri prestabilite. Se întâlnesc numeroase împrumuturi, atât din zona celto-romană, cât și din zona meridională, toate subordonate funcționalității și necesităților practice. O caracteristică a acestor locuințe constă în prezența atrium-ului, respectiv a încăperii centrale spre care se deschid toate celelalte încăperi, înlocuită uneori, din motive practice, cu un spațiu descoperit, curte centrală cu funcționalitate bine definită de activitățile gospodărești. Construcțiile păstrate mai bine denotă o bună stăpânire a tehnicilor și sistemelor constructive romane și o bună cunoaștere de către constructori a recomandărilor lui Vitruvius (De architectura VIII,6), Varro (De re rustica I,II) și Plinius Maior (Hist.Nat., XXXVI,52).

---

* Victor Henrich BAUMANN: Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea; e-mail: victor_baumann@yahoo.fr.

Abstract: As in other fields of activity, in the rural area of the territory at the mouth of the Danube one can observe a phenomenon of continuity in the structure and architecture of Roman houses, from the 2nd-4th centuries AD. Compared to the previous period, in the 4th century one can see an increase in surface dwellings, thus highlighting the evolution of the Romanization process. The two chapters (A and B) of the paper have a historical, chronological character, within the meaning of highlighting the phenomenon of continuity. And this phenomenon is completely Roman in the surface constructions on solid stone foundations where the "Roman foot" *pes, pedis* of 0.295 meters continues to be frequently used, as a unit of measurement. A large part of the local population, impoverished by the great crisis of the previous century, continues to live in huts and semi-buried houses, discovered archaeologically in the rural settlements investigated.

The 14 dwellings presented in the paper are indisputable images of the numerous influences exerted on the Roman-Italic architectural conceptions and construction techniques, by the environment of the Roman areas and provinces. Therefore, it is difficult to classify these Roman dwellings, from the north of the Istro-Pontic region, in predetermined types. There are many loans, both from the Celtic-Roman area and from the southern area, all subordinated to functionality and practical needs. A characteristic of these dwellings consists in the presence of the atrium, respectively of the central room towards which all the other rooms open, sometimes replaced, for practical reasons, with an open space, central courtyard with a functionality well-defined by the household activities. The better-preserved constructions show a good mastery of Roman construction techniques and systems and a good knowledge by the builders of the recommendations of Vitruvius (*De architectura* VIII, 6), Varro (*De re rustica* I, II) and Plinius Maior (*Hist. Nat.*, XXXVI, 52).

Introducere

Numeroase observații efectuate în cursul săpăturilor arheologice din nordul Dobrogei, pe obiective arheologice diverse din punct de vedere al caracterului și rolului acestora în mediul rural, scot în evidență construcții în care tehnicile constructive și concepțiile arhitectonice ale lumii romane se întrepătrund cu cele ale autohtonilor din epoca *Latène*-getică. Fenomenul era firesc într-o lume dominată numeric de vechea populație supusă de romani și alimentată, de-a lungul întregii perioade romane, cu numeroase grupuri de populații din marele neam al geților. În acest sens, stau mărturie întinsele așezări ale băștinașilor de la Telița-Amza din teritoriul *noviodunens*, Horia din teritoriul *troesmens* și Sarichioi - Sărătura din teritoriul *argamens*, ca să exemplificăm cu cele cercetate arheologic. Aceste așezări au reprezentat de-a lungul secolelor II-IV p.Chr. adevărate depozite de forță de muncă ieftină, la dispoziția autorităților romane, a coloniștilor și veteranilor romani.

Un aspect particular al rezultatelor cercetărilor arheologice din mediul rural îl constituie modalitățile implantării romanității la Gurile Dunării, ambientul siturilor rurale, și în primul rând, locuința. Căci dincolo de confortul pe care îl asigura locatarului, locuința romană reflectă un anumit grad de prosperitate, prezența sa evidențiind ritmul de pătrundere a civilizației romane în mediul autohton. În studii mai vechi, cu caracter monografic și nu numai, am prezentat câteva *villae rusticae* și așezări rurale, fără să insist asupra locuințelor romane

întâlnite în aceste structuri, acordând o atenție specială tipului de fermă rurală, iar mai târziu edificiilor publice și locuințelor autohtone întâlnite în așezările rurale¹. Un loc aparte în direcția evidențierii locuințelor din mediul rural, l-au avut cercetările noastre din siturile arheologice din nordul Dobrogei și cercetările arheologice întreprinse pe *Valea Slavelor*, în teritoriul cetății Ibida, de către Andrei Opaïț, publicate la Viena în 1992². În prezent, materialul existent permite o analiză, cât-de-cât pertinentă, asupra locuințelor romane din nordul Dobrogei, în sec. II-IV p.Chr.

Spre deosebire de cele ale autohtonilor³, locuințele romane sunt construcții solide, realizate la suprafața solului, pe temelii înalte din piatră și de cele mai multe ori profunde, cu spațiul locuibil compartimentat, acoperite cu țigle și olane.

Din epoca Principatului, grație cercetărilor arheologice, cunoaștem planurile unor locuințe din fermele romane care, în conformitate cu ambientul respectiv, aparțin unor tipuri diferite. Din nefericire, în lumea satelor, distrugerile provocate de permanentele invazii din a doua jumătate a sec. al III-lea, urmate de nivelările masive ale terenurilor, la începutul sec. al IV-lea, și de arăturile adânci, din epoca contemporană, îngreunează și uneori fac imposibilă reconstituirea unor locuințe de suprafață din epoca romanității timpurii.

În perioada „constantiniană”, în condițiile unei păci durabile, au reapărut fermele în mediul rural, exploatații rurale cu o economie tot mai specializată, antrenate în fluxul economic general al provinciei. Noii fermieri preiau și folosesc tiparele romanității timpurii, cel puțin până la mijlocul secolului al IV-lea p.Chr., îmbinând elemente mai vechi cu altele venite pe calea schimburilor culturale. În ceea ce privește locuințele fermelor romane târzii în zona Gurilor Dunării, acestea continuă să dezvolte o arhitectură inspirată din perioada anterioară, într-un mediu rural aflat în vecinătatea *limes*-ului nord-scythic al Imperiului, protejat de numeroase fortificații și unități militare, ajutate de flota fluvială a Dunării. În lumea satelor se desfășoară un fenomen de stratificare socială care, după marea criză a secolului al III-lea p.Chr., se acutizează spre mijlocul secolului al IV-lea. Cei înstăriți din rândul *paganilor* au interese comune cu fermierii și, cel puțin în construcția locuințelor, se observă tendința lor de a se ridica la nivelul acestora. Ca și în cazul fermelor, în sate se înmulțesc construcțiile de suprafață pe temelii solide din piatră.

Formele se schimbă, dar fondul rămâne același, cel puțin pe parcursul secolului IV.

A. Locuințe romane din sec. II-III p.Chr.

1.0 La Horia, jud. Tulcea, a fost cercetată arheologic o *villa suburbana* din sec. al II-lea, cu colonadă și cu locuința deschisă spre interior, tip de construcție mediteraneean, întâlnit în Italia spre sfârșitul epocii republicane (Fig. 1a; Fig. 1b).

¹ În acest sens, vezi bibliografia de la finalul lucrării.

² OPAIȚ & BĂNICĂ 1992, p. 103-112.

³ Locuințe adâncite de tip bordei și semi-adâncite de tip casa (cf. P. Ovidius Naso, *Tristia* III, 10, 66); vezi la BICHIR 1973, p. 19-21 și 1984, p. 7-8; sau locuințe la suprafața solului, monocelulare, cu pereți din pământ pe schelet de lemn, în tehnica în potici sau ceamur, pe temelii superficiale, construite direct pe sol sau pe tălpi de lemn (cf. POPOIU 1989, p. 437).

Villa de la Horia acoperă o suprafață de aprox. 500 mp și prezintă o structură concentrată, care grupează în aceeași construcție locuința proprietarului, camerele destinate personalului auxiliar și principalele anexe gospodărești.

Din punct de vedere arhitectural, *villa* era împărțită în două, printr-un zid masiv din piatră, orientat aproximativ nord-sud, care delimita spațiul destinat locuirii de colonadă și grădină. Zona locuibilă, înțelegându-se prin această sintagmă numai vestigiile de la NE ale parterului, era compusă din șapte încăperi, trei dintre ele încălzite prin *hypocaustum*. În partea de SE a fost surprinsă una din intrările principale ale edificiului, prevăzută cu o scară cu trepte largi, pereate, orientată spre terasa râului Taița. Intrarea era flancată de două anexe gospodărești care deserveau sistemul de procurare a apei, destinată unui cochet *balneum* aflat în partea de sud a locuinței, alcătuit dintr-un *apodyterium* și patru bazine încălzite prin *hypocaustum*. Clădirea a fost amenajată cu deschidere la răsărit, prin două intrări situate la NE și la SE, atât pentru frumusețea peisajului, la poalele pantei șerpuiind apa Taiței, cât și datorită orientării pantei spre terasa pârâului. Adâncit și terasat sub nivelul de călcare antic, terenul a permis ridicarea unei construcții cu două niveluri, a cărei șarpantă vestică, deasupra colonadei, avea scurgere într-un bazin cu încălzire proprie, situat pe latura nordică a terasei, sub care se afla cuptorul acestuia. Exceptând grădina la vest și anexele sudice care se sprijineau de zidul clădirii, sub forma unor șoproane alăturate, întreaga construcție era acoperită cu țigle (*tegulae*) și olane (*imbrices*).

Disponerea încăperilor în interiorul spațiului locuibil relevă o temeinică stăpânire a tehnicilor constructive romane și adaptarea acestora la condițiile concrete ale terenului și mediului ambiant⁴. Un mic *atriolum* pavat cu lespezi de piatră delimita la parter încăperile de vară neîncălzite, situate la nord, de cele grupate la sud, încălzite prin *hypocaustum*, destinate odihnei de zi și sezonului rece. Camerele de dormit pe timpul nopții le bănuim la etaj (Fig. 1c; Fig. 1d).

Zidăria, a cărei grosime varia între 0,40 și 0,80 m, fusese realizată după practicile constructive romane: temelii din pietre prinse cu pământ galben în tehnica *opus incertum*; elevații din cărămizi lipite cu mortar de var și nisip în *opus latericium*, sau din piatră și cărămidă prinse în mortar în tehnica *opus mixtum*. Substrucțiile din piatră se adânceau până la -1,70 m față de nivelul de călcare al edificiului. Zidurile interioare, executate din cărămizi, placate cu *tegulae mammatae*, în scopul menținerii căldurii, erau tencuite și acoperite de frescă cu nuanțe de gri, purpuriu și roșu-pompeian, ultima fiind culoarea predominantă, prezentând uneori dungulițe subțiri, maronii. Cele mai multe încăperi erau pardosite cu plăci ceramice sau cu *signinum* (mortar cu pietricele), acoperite cu un strat subțire și lucios de *cocciopesto*, cu duritate mare, realizat din praf de piatră și var nestins. De formă regulată, ușor rectangulară, orientată aproximativ est-vest, *villa* de la Horia-Baraj impresionează prin proporții, simplitate și rafinament.

1.1 Spre deosebire de situația întâlnită la Horia, ferma cercetată în zona nordică a localității Niculițel era o *villa rustica* care se întindea pe o suprafață de

⁴ Vezi BAUMANN 1972, p. 445-52 și 1983, cap. I cu note, în special p. 16 și n. 34.

4.590 mp. Concepția arhitectonică a acesteia este specifică fermelor italice din perioada Principatului⁵.

Construcțiile sale se întindeau pe trei laturi ale unei curți cu *peristylum* interior. Ferma era îngrădită cu zid de piatră cu contraforturi la nord și la sud-est, pe zidul sudic al locuinței.

La Niculițel, locuința fusese plasată în colțul de sud-est, în scopul unei stricte delimitări a spațiilor destinate activităților economice ale fermei, spații situate în spatele unui peristil dispus pe trei laturi, dar mai ales, pentru a proteja locuința de vânturile reci dinspre nord. Din întreaga suprafață a *villa*-ei, locuința ocupa 350 mp, un spațiu relativ mare, destinat probabil personalului auxiliar, ferma nefiind rezidențială. De formă cvasi-rectangulară, locuința era compusă din două încăperi mari deschise spre un *vestibulum*, antreu în fața căruia se afla un spațiu porticat, un gen de prispă țărănească sprijinită la fațadă de stâlpi de lemn susținuți pe lespezi de piatră. Întreaga construcție era acoperită cu țigle și olane. Unicitatea clădirii este dată de prezența unei cisterne, adosate din construcție zidului de nord. Realizată la suprafața solului, din piatră cu mortar, cu pereții în *opus incertum*, cisterna era alcătuită din două canale corespondente, deschise, tencuite cu strat de *cocciopesto*. Dimensiunile cisternei, de 7 m x 2,32 m, reflectă folosirea „piciorului roman”, respectiv 24 x 8 *pedes*, în raport de 3:1, element întâlnit peste tot în ferma de la Niculițel (**Fig. 2a; Fig. 2b, Fig. 2c, Fig. 3, Fig 4.**).

Exceptând acest element, locuința bicamerală cu antreu la fațadă este întâlnită și pe teritoriul Daciei. În cazul *villa*-ei *rustica* de la Deva⁶, o regăsim în partea de nord a clădirii destinate locuinței proprietarului. Spre deosebire de Niculițel, la Deva cele două camere se deschid spre un *atrium*, o sală mare, am putea spune centrală, cu o anexă dreptunghiulară, la sud, un *vestibulum*, din care se ieșea în curtea *villa*-ei.

1.2 În așezările rurale cercetate s-au păstrat puține construcții la suprafața solului, pe temelii solide de piatră, din perioada romanității timpurii. Locuirea din secolul al IV-lea s-a ridicat pe ruinele nivelate ale perioadei anterioare, ceea ce, de cele mai multe ori a făcut anevoioasă și uneori ipotetică reconstituirea configurației unor locuințe romane din secolele II-III p.Chr. Din așezarea autohtonă de la Telița-Valea Amzei ne-au parvenit vestigiile unei locuințe de mari proporții, distrusă foarte probabil în urma invaziei devastatoare a goșilor conduși de Kniva, la mijlocul sec. al III-lea p.Chr. Aceste vestigii, acoperite de nivelarea efectuată spre sfârșitul sec. al III-lea p.Chr., au fost descoperite în primele două campanii arheologice din anii 1987-1988, fiind publicate în 1995, într-o lucrare monografică⁷(**Fig. 5a**).

Pe o suprafață de aprox. 131 mp, s-au păstrat fragmente de ziduri pe temelii profunde, sau numai resturi ale unor temelii, care pot reconstitui parțial planul unei clădiri (**Fig. 6**) cu încăperi situate pe laturile de est și de vest, cu un *vestibulum* la sud, unde se afla probabil intrarea principală, toate situate în jurul unei săli centrale (*atrium*?) având la nord spații destinate activităților gospodărești. Singura încăpere păstrată în întregime se afla pe latura de est și

⁵ Vezi, în acest sens, CLARKE 1991, *passim*.

⁶ MĂRGHITAN 1971, p. 15-85.

⁷ Vezi *supra*, nota 1.

ocupa o suprafață de 12 mp, cu o intrare plasată în colțul de SV, spre o încăpere îngustă, un gen de *fauces*. Zidurile de nord și de vest ale acestui spațiu nu s-au mai păstrat, lățimea sa, de aprox. 1,40 m, fiind stabilită pe baza stratului de *cocciopesto*, care acoperea pardoseala și $\frac{3}{4}$ din elevația existentă la est și la sud. Realizată direct pe solul antic, pardoseala era protejată de un strat subțire de lut, situație similară întâlnită în locuința *villa*-ei de la Horia⁸. Această descoperire ne îndeamnă să presupunem că zona locuibilă era tencuită parțial.

Oarecare asemănări le întâlnim în sudul Moesiei Inferior, la Prisovo, zonă renumită în fabricarea ceramicii fine, și nu numai⁹. Bogdan Sultov, autorul cercetărilor arheologice de la Prisovo, a publicat planul unei locuințe cu antreu la sud, deschis spre camerele de locuit, situate la vest și, cu un coridor pe latura răsăriteană, în care se pătrundea din exterior printr-un mic *atriolum*. Toate încăperile, dispuse pe trei laturi, flancau o curte mare, destinată activităților gospodărești. Tipul de locuință pe care îl bănuim în așezarea rurală de la Telița-Valea Amzei (**Fig. 5b**, **Fig. 5c**), corespundea în totalitate necesităților vieții rurale. Într-o perioadă în care bordeiul și coliba defineau lumea satelor, prezența unei astfel de clădiri evidențiază un proprietar înstărit. Despre pătrunderea elementelor romane în lumea satelor autohtone, la începutul sec.al II-lea p.Chr., ne informează diploma militară a veteranului *Caius Iulius*, descoperită în așezare¹⁰.

B. Locuințe romane din secolul al IV-lea p.Chr.

2.0 Cele mai simple locuințe de suprafață, pe temelii de piatră, din secolul al IV-lea p.Chr., surprinse în siturile arheologice din nordul Dobrogei, sunt compuse dintr-o singură încăpere (**Fig. 6a**, **Fig. 6b**) a cărei suprafață variază între 10 - 12 mp în așezarea de pe Valea Amzei și 18 mp în așezarea de la Frecăței¹¹. De formă cvasi-pătrată sau ușor rectangulară, uneori cu o vatră micuță înconjurată de pietre, aflată în zona centrală, aceste locuințe au intrarea plasată pe unul din colțuri la Telița-Amza, sau pe una din laturi la Frecăței, de obicei la răsărit (**Fig. 7 și 8**). Elevația din chirpici se sprijină pe temelii „oarbe” din pietre legate cu pământ. În unele cazuri, în așezarea de la Telița-Amza spre exemplu, lângă sau sprijinite de unul din pereții exteriori ai locuinței se aflau vase mari de provizii, ceea ce presupune acoperișuri cu streșini prelungite, construcția fiind prevăzută cu „polată”, obicei întâlnit la autohtoni înainte de cucerirea romană¹², ca de altfel și locuințele monocamerale de suprafață pe temelii superficiale, numite *case* de poetul Ovidius (*Trist.*, III, 10,66).

⁸ SULTOV 1964, p. 49-63.

⁹ Cf. BAUMANN 1983, p. 10.

¹⁰ BAUMANN 2003, p. 210-212.

¹¹ BAUMANN 1991, 109-116 (1); 111-138 (2); Pl.IV.2 (locuința B).

¹² Cf. GLODARIU 1983, p. 10, 15. Desigur, locuința monocelulară de suprafață nu este specifică numai geto-dacilor. Ea este întâlnită pe o arie largă, până pe coastele Oceanului Atlantic, în mediul celtic (vezi exemple la SMITH 1997, p. 52, Fig. 12). Romanii au folosit această structură nu numai ca spațiu locuibil, uneori reprezentând prima fază a unei clădiri destinată a fi locuință, ci și în alte scopuri ca: depozit, turn de apărare etc.

Astfel de *case* au fost surprinse în nordul Dobrogei, în aşezarea rurală de la Sarichioi-*Sărătura*¹³, în secolele II-III p.Chr., ca şi pe teritoriul Munteniei, în aceeaşi perioadă¹⁴, ceea ce evidenţiază, în sec. al IV-lea p.Chr., fenomenul păstrării unor vechi tradiţii constructive, în paralel cu adoptarea tehnicilor aduse de romani.

2.01 Acest aspect este relevant în cazul locuinţelor mari monocelulare, descoperite pe Valea Slavelor în 1985, la *Kurt-Baiîr* şi la *Teliţa-Amza*, în anul 2000, în cea de-a treia campanie de săpături arheologice desfăşurate în acest sit (**Fig. 9a; 9b**).

Aceste construcţii monocelulare, au o formă rectangulară. La *Teliţa* ocupă o suprafaţă de 53,70 mp, fiind orientată NE, cu intrarea largă, de 1,32 m, pe colţul de SE¹⁵.

Puternic demantelată de arături, a păstrat două asize din temelia lată de 0,65 m, construită din pietre prinse cu pământ. La 1 m distanţă de zidul nordic, un şir de pietre grupate, considerate iniţial ca făcând parte din pardoseală, par mai curând resturi de postamente destinate unor stâlpi interiori de susţinere a plafonului. Elevaţia a fost complet distrusă, dar urmele de mortar descoperite în zona intrării pot aparţine elevaţiei sau unor tencuieli interioare ca cele din secolele anterioare, întâlnite în aşezarea de la *Amza*. Suntem în faţa unei locuinţe monocamerale, a cărei anexă (*L-11*), construită din pământ, pe temelii superficiale, dezafectată de lucrările agricole, a fost descoperită în apropiere, la circa 4 m spre nord. În interiorul ei se mai păstrau două unelte agricole, un cârlig de balanţă, un cuţit şi resturile unui chiup (**Fig. 8b; 9c**).

O construcţie asemănătoare a fost descoperită pe Valea Slavelor, în teritoriul cetăţii *Ibida*, în punctul *Kurt Baiîr*¹⁶. Monocelulară, de formă rectangulară, cu suprafaţa de 66 mp, orientată (ca şi la *Amza*) NE-SV, are intrarea plasată pe mijlocul laturii mari, de sud-vest (**Fig. 9b**).

2.1 În nordul Dobrogei, în aşezarea rurală de la *Teliţa-Amza*¹⁷(**Fig. 12a**) şi în punctul *Coşari*¹⁸(**Fig. 12b**), din teritoriul cetăţii *Ibida*, au fost descoperite locuinţe contemporane, asemănătoare din punct de vedere arhitectonic.

De formă uşor rectangulară, cu temelii groase de 0.65-0,75 m şi cu intrarea la SE, locuinţa de la *Teliţa-Amza* ocupa o suprafaţă de 74,62 mp. Era alcătuită din trei încăperi: antreu A (*vestibulum*), sufragerie B (*atrium*) şi dormitor C (*cubiculum*), ultimele două cu podele luite. Antreul, larg de 9 mp, şi micuţul dormitor, de 6 mp, se aflau în zona faţadei, fără să poată comunica între ele. Ambele încăperi aveau acces spre sufrageria spaţioasă, de aprox. 34 mp. Intrarea principală, de 2 m lăţime, era probabil cu două tăblii.

Din antreu se pătrundea în sala mare printr-o intrare largă de 1,50 m, iar din sufragerie se intra în dormitor printr-un spaţiu îngust de numai 0,95 metri. Un fragment de zid descoperit în sufragerie, aproximativ în centrul clădirii, pare să indice prezenţa unui stâlp interior, zidit cu pietre, sau din pietre şi cărămizi, în

¹³ BAUMANN 1995, p. 176 (*Sărătura-Nord-plan de săpături, 1989 -L-1*), p. 179.

¹⁴ BICHIR 1984, p. 7-8.

¹⁵ BAUMANN 2003, p. 161-162.

¹⁶ OPAIŢ & BĂNICĂ 1992, fig. 4,2.

¹⁷ BAUMANN 1993, pl. V.

¹⁸ OPAIŢ & BĂNICĂ 1992, fig. 7.

vederea susținerii plafonului, în eventualitatea existenței unei mansarde. Planul locuinței L-3 din punctul *Coșari*, de pe valea Slavelor, pare „negativul” celei de la *Amza*, inversând la fațadă locul celor două încăperi, egale ca suprafață, în cazul de față; antreul, cu cele două intrări, era situat la SV, spre deosebire de *Amza*, unde se afla pe dreapta, la SE. Locuința de la *Coșari* are o formă aproape pătrată, cu o suprafață de 60 mp (7,50 x 8 m), mai mică decât aceea de la *Telița-Amza* (Fig. 12c).

Încăperea cea mare, sufrageria, care concentra întreaga viață familială, ocupa o suprafață interioară de 16 mp, mai puțin de jumătate față de sufrageria clădirii de la *Amza*. Dincolo de aceste mici deosebiri, planurile celor două construcții evidențiază existența unui tip de locuință specific mediului rural al zonei de nord a Dobrogei romane, în secolul al IV-lea p.Chr.

2.2 Destul de slab conservate, vestigiile așezării rurale de la Frecăței, cunoscute numai datorită unui sondaj arheologic realizat în anul 1980¹⁹, punctează în secolul al IV-lea p.Chr. o serie de locuințe de suprafață, pe temelii din pietre legate cu pământ, groase de 0,55 – 0,65 m. Gruparea unor fragmente de temelii într-o zonă constructivă bine conturată, ne permite reconstituirea ipotetică a unei locuințe (*Loc. C*), orientată spre nord. *Loc. C* a fost clădită pe temelii profunde și pare să fi fost alcătuită din trei spații: două camere rectangulare situate la NV și NE flanchează un spațiu interior larg de 4 metri, cu frontul sudic avansat. Ținând seama de forma și lățimea lor, încăperile aveau dimensiuni diferite. Încăperea de vest, de formă dreptunghiulară, avea o lățime interioară de aprox. 2,80 m, pe când cea de est era de aprox. 2,45 m. Încăperile laterale erau deschise spre interior prin intrări largi, probabil duble, de aprox. 2 m, situate în partea de nord a clădirii, ceea ce reprezintă un indiciu referitor la funcționalitatea de curte interioară a spațiului central. Intrarea principală în această structură rurală o bănuim pe latura de sud a curții.

Astfel de construcții, cu pavilioane plasate pe laturile unei săli sau, în cazul de față, ale unei curți centrale sunt cunoscute în lumea romană mai ales în provinciile nordice ale Imperiului²⁰. Dar tipul de construcție din așezarea de la Frecăței este mai puțin întâlnit și, dacă încercarea noastră de reconstituire este realistă, îl putem include printre locuințele cu două încăperi deschise spre un spațiu neacoperit²¹. O construcție similară, probabil și ca funcționalitate, datorită curții centrale, o întâlnim în stabilimentul de pe *Valea Morilor*²², despre care vom vorbi în continuare.

2.3 În extremitatea nord-estică a dealului Sarica, aproximativ la mijlocul distanței dintre localitățile Telița și Niculițel, a fost cercetată arheologic clădirea locuinței unei ferme rurale din secolul al IV-lea p.Chr., într-o zonă acoperită în epoca modernă de plantații de viță-de-vie²³.

¹⁹ Vezi *supra*, nota 12.

²⁰ BRANIGAN 1976, referindu-se la *villa* romană din Britannia interpretează planurile a șase *villae rusticae* ca fiind cu „încăperi situate în jurul unei curți intra-murane”. Vezi și SMITH 1978, p. 351.

²¹ SMITH 1997, p. 206, fig. 58.

²² Vezi, în continuare, paragraful 2.5.1.

²³ BAUMANN 1979, p. 197-203; BAUMANN 1983, p. 124-125.

De formă rectangulară, orientată E-V, clădirea ocupa suprafața de 228 mp, fiind construită cu ziduri groase de 0,61 m, pe un teren înclinat, loessoid. Constructorii au folosit temelii înalte, din pietre de carieră cu mortar de var, nisip și prundiș, în tehnica *opus incertum*, ziduri netezite la interior și înfipte în loess până la 0,50 m, cu elevația realizată din chirpici.

Construcția prezenta o structură interioară aparte, fiind compusă din două încăperi mari, cu o pivniță situată în zona centrală. Încăperea răsăriteană avea o suprafață de aproape 100 mp (10,50 x 9,50 m, în care se include și suprafața de 9 mp a pivniței), iar cea apuseană, 68,40 mp (7,20 x 9,50 m). Cele două încăperi se aflau la niveluri diferite, încăperea de vest având nivelul de călcare mai ridicat cu 1,20 m față de pardoseala încăperii răsăritene, ceea ce presupune existența unei scări din lemn, care nu s-a mai păstrat, ca element de trecere între cele două spații (vezi Fig. 15). Cantitatea relativ mare de material tegular în stare fragmentară, descoperit în ambele încăperi, relevă că întreaga clădire fusese acoperită cu țigle și olane.

Cu toate că suntem familiarizați cu spațiile mari ale locuințelor de suprafață din mediul rural roman, clădirea fermei de la Sarica²⁴ este un exemplu tipic, în această privință. S-a păstrat foarte bine podeaua din lut bătut, cu lipitura incendiată, în ambele încăperi, dar numai în încăperea de la răsărit s-au descoperit două niveluri puternic incendiate.

Ultimul nivel acoperea o vatră păstrată în perfectă stare de funcționare, protejată probabil ritual, ceea ce ar putea fi un indiciu asupra funcționalității în timp a clădirii. Mai realist pare scenariul conform căruia construcția a fost concepută de la început bicamerală, în primele decenii ale sec. al IV-lea p.Chr.; a suferit un incendiu în a doua jumătate a secolului, în urma căruia a fost părăsită încăperea apuseană, continuând să fie locuită încăperea mare, până la sfârșitul secolului al IV-lea²⁵.

O construcție bicamerală asemănătoare a fost descoperită în *villa rustica* de la Gârla Mare, jud. Mehedinți²⁶(Fig. 14).

Această clădire rectangulară, cu două compartimente inegale, folosește o zidărie în *opus incertum* din piatră cu mortar de var cu pietriș și ocupă o suprafață de 157,5 mp. În lipsa materialului arheologic a fost socotită magazie sau depozit. Importantă este concepția arhitectonică, aceeași în ambele cazuri, evidențiind faptul bine-cunoscut că structura bicelulară reprezintă un derivat al celei monocelulare²⁷. Construcții similare se întâlnesc în nordul germanic al Imperiului, în interiorul *villa*-ei Donnerskirchen²⁸ și la Lórrach-Brombach, unde funcționalitatea sa este sigură²⁹(Fig. 14).

²⁴ Zona de împrăștiere a materialelor arheologice, de aprox. 1200 mp, atât cât a putut fi surprinsă în plantația de viță-de-vie, relevă existența unei ferme rustice.

²⁵ Pe primul nivel a fost descoperit un opaiț specific perioadei Tetrarhiei și o monedă de bronz, Constantius II, dintre anii 337-341 p.Chr., iar pe nivelul al doilea, o amforă globulară cu însemnul christic, de la sfârșitul sec. al IV-lea p.Chr. (apud BAUMANN 1983, p. 125).

²⁶ STĂNGĂ 2005, p. 29 și 122, Pl. V, 2.

²⁷ Cf. SMITH 1997, p. 102-105, Fig. 30.

²⁸ Apud THOMAS 1964, Budapesta, *passim*.

²⁹ Apud SMITH 1997, p. 99, Fig. 28.

2.4 Ferma rurală de la Telița-*La pod*, de tipul „cu construcții dispersate în interiorul unei incinte”, ocupa o suprafață de aprox. 4.800 mp. Principala clădire, de formă rectangulară, în care se afla locuința proprietarului, era orientată NE-SV. Avea o suprafață totală de 336 mp, fiind alcătuită din trei încăperi situate în jurul unei spațioase săli centrale, spre care se deschideau intrări situate pe mijlocul laturilor interioare³⁰. Pe latura de sud, unde se afla intrarea principală, în prelungirea încăperilor laterale, construcția avea două pavilioane avansate și o curtină acoperită în dreptul intrării.

Construcția din punctul *La Pod* se remarcă prin simetria deosebită a spațiilor sale rectangulare. Aripile laterale (*allae*) au suprafețe aproape egale (41 mp la E și 44 mp la V), ca și în cazul celor două pavilioane avansate (15 mp la E și 17 mp la V). Încăperea centrală (*atrium*) ocupa o suprafață de 105 mp, iar cea nordică 60,74 mp³¹, suprafețele acestora fiind aprox. egale cu cele ale locuinței de la Sarica. Construcția a fost ridicată pe temelii înalte din pietre legate cu pământ, de 0,65-0,70 m lățime, în tehnica *opus incertum*, tehnică folosită aproape în exclusivitate în mediul rural, fiind acoperită în întregime cu țigle și olane.

Terenul în pantă a impus constructorilor adaptarea la teren a spațiului construit, care prezintă niveluri diferite de la nord spre sud, realizate prin terasare. Podelele încăperilor erau din pământ bătut, fiind lutuite în cele două încăperi mai mari (în *atrium* și în încăperea de NE), unde au fost descoperite și vetre.

Ca și în cazul clădirii de la Sarica, și acest edificiu a suferit de pe urma incendiilor. De altfel, aceste distrugerii au fost surprinse în toate situările rurale cercetate pe Valea Teliței. Ele pot fi puse pe seama evenimentelor provocate de răscoala lui Procopius din anii 365-366 când cetele de goți, chemate de acesta, au produs pagube mari *paganilor* și fermierilor³². În ferma de *La Pod*, în interiorul clădirii a fost surprinsă reconstrucția, prin refacerea unor ziduri³³, prin nivelări interioare și ridicarea pragurilor de la intrări. Proprietar a două *figlinae* specializate în prepararea ceramicii utilitare și a materialului tegular, fermierul era angajat în perioada conflictelor cu vizigoții din anii 368-372 p.Chr. în prepararea unor cantități mari de bombarde ceramice pentru catapulte³⁴, destinate trupelor cantonate la Noviodunum. Ferma de *La Pod*, ca și aceea din vecinătate, de la Sarica, își încheie existența la capătul secolului, în condițiile prezenței vizigoților la Gurile Dunării.

Cercetările arheologice au evidențiat încetarea producției ceramice, astuparea cu pământ a cuptoarelor și părăsirea fermei. Probabil că familia proprietarului nu s-a mai întors, întrucât, la începutul sec. al V-lea p.Chr., partea răsăriteană a clădirii a fost distrusă de traseul unui apeduct în formă de uluc acoperit cu lespezi de piatră prinse în mortar, care colecta apa de la „Izvorul Maicilor”³⁵, zona bogată în izvoare, aflată în apropiere.

³⁰ Tipologia construcțiilor de acest fel a fost stabilită de Franz OELMANN în 1921.

³¹ Cf. BAUMANN 1983, p. 126-127.

³² BARNEA 1968, p. 393-394.

³³ Elevația pavilionului avansat, de vest, a fost reconstruită cu chirpici.

³⁴ VEZI SIMION 1984; BAUMANN 1991.

³⁵ VEZI BAUMANN 1983, p. 90-92.

Structura edificiului și materialul arheologic recoltat³⁶ ne dau posibilitatea să apreciem construcția fermei de la Telița-*La Pod*, ca un ansamblu unitar de încăperi, cu spații încălzite în zona centrală, rezervată locuinței propriu-zise, și cu anexe gospodărești, pe laturi. Spațiile mari, destinate locuinței, presupun că alături de familia proprietarului erau locuite de personal auxiliar (**Fig. 16 b-c**).

2.5 La Sarichioi, pe malul nord-vestic al fostului golf Halmyris, actualul lac Razim, în teritoriul cetății Argamum, cercetările arheologice din 1989, efectuate în locul numit „Sărătura”, într-o vastă așezare rurală autohtonă, distrusă în mare parte de lucrările agricole, au evidențiat existența unui tip de locuință cu spațiul interior compartimentat în patru încăperi de mărimi diferite, cu ajutorul unui zid cruciform. Din păcate, din nivelul de locuire romană târzie s-au păstrat numai fragmente de temelii cu una sau două asize, și numai în două cazuri s-a putut identifica tipul de locuință cu zid interior cruciform, respectiv L-5 și L-8.

Mai bine conturată în teren, datorită păstrării resturilor de temelii antice, locuința L-8, de formă rectangulară, era orientată SV-NE, ocupând o suprafață estimată la 93-94 mp, cu intrarea principală pe mijlocul laturii de sud-vest. Structura interioară comportă trei încăperi situate una la NE și alte două la SE, deschise spre o încăpere mai mare de formă pătrată, de 25 mp. Zidul cruciform, prezent în așezarea rurală de la Sarichioi-*Sărătura*, avea rolul de a marca deschiderile dintre încăperi. Elementul caracteristic acestor construcții îl constituie încăperea mare pătrată (*atrium*) cu ieșire în exterior, element întâlnit și în spațiul balcanic³⁷ (**Fig. 16 d-e**).

Cel mai apropiat exemplu, de locuința L-8 de la *Sărătura* este o locuință de pe teritoriul Dalmației, de la Mali Mošunj. Acoloință, datorită inexistenței zidului cruciform, încăperile laterale sunt altfel configurate față de *atrium*³⁸ (**Fig. 17**).

2.6 Stabilimentul de pe *Valea Morilor*, specializat în producerea ceramicii utilitare, este situat în locul numit *Hogea*, din vecinătatea sud-vestică a localității Telița, din județul Tulcea³⁹. Construcțiile sale principale sunt dispuse unghiular, pe două fronturi: la est (sectoarele *a* și *b*) și la nord (sectoarele *c* și *d*), prin terasarea terenului defrișat pe o adâncime de aprox. 90 metri⁴⁰ (**Fig. 18**).

Pavilionul sudic, din sectorul răsăritean (**Fig. 19**), prezintă un spațiu locuibil interesant. Inițial a fost conceput ca o construcție unică, alcătuită din patru încăperi, două la nord, mărginite la sud de o mare sală centrală cu o încăpere avansată în partea de sud-vest. Într-o etapă ulterioară, încăperea centrală a fost transformată în curte interioară porticată la răsărit și deschisă la apus⁴¹. Încăperii de la SV i s-a adăugat un spațiu deschis la răsărit, folosit probabil pentru adăpostirea instrumentarului gospodăresc. Încăperea de NV era marcată în

³⁶ BAUMANN 1983, p. 191-203 (Anexele 9 și 10).

³⁷ VEZI SMITH 1997, p. 201 (Square Halls).

³⁸ SMITH, Fig.55 (*apud* WILKES 1969, p. 404).

³⁹ BAUMANN 1995, p. 398-437.

⁴⁰ Cercetările arheologice au surprins pretutindeni în interiorul stabilimentului două faze constructive, încadrate pe baza descoperirilor monetare în limitele sec. al IV-lea p.Chr., între anii 310 - 383 p.Chr.

⁴¹ Tipul de construcție cu sală centrală interioară, larg porticată, este întâlnit la *villae*-le romane din provinciile nordice, respectiv în Baden-Württemberg-ul german. VEZI, în acest sens, *villa* Sinsheim-Sinsheimer Wald, *apud* SMITH 1997, p. 43, fig. 3.

dreptul intrării de prezența unui altar scund de tip getic⁴², proptit de peretele sudic interior. Altarul era construit din pietre legate cu pământ și avea platforma pătrată, acoperită cu fragmente de *tegulae*. Lângă altar a fost găsit un cap de idol antropomorf, împreună cu fragmentele arse ale unor oale de tip borcan lucrate cu mâna în vechea tradiție a geților autohtoni.

Locuința a fost construită pe temelii înalte din piatră, cu elevație din chirpici și cărămizi prinse cu mortar de var amestecat cu pleavă și pietricele. Zidurile au fost căptușite cu fragmente de țigle și olane lipite cu pământ galben, peste care s-a aplicat un strat de var.

2.6.1 În sectorul *c*, a fost descoperită o mare clădire rectangulară, cu suprafața de aprox. 395 mp, orientată NE-SV (Fig. 20). Construită în *opus incertum*, cu zidărie din piatră legată cu pământ, clădirea era alcătuită din două corpuri dreptunghiulare, plasate pe laturile de est și de vest ale unei curți interioare.

Construcția era prevăzută cu două pavilioane avansate, situate în prelungirea încăperilor laterale, în colțurile de SE și SV, suprapuse unor temelii mai vechi⁴³. Restul construcției a fost amplasat în panta dealului, al cărui nivel s-a păstrat numai în curtea interioară, având ca latură nordică incinta stabilimentului; într-un decroșeu al acesteia a fost amenajată o vatră acoperită.

Corpurile laterale au fost construite prin terasarea terenului, dinspre nord spre sud. Longitudinal, pe mijlocul corpului vestic, un șir de patru lespezi de piatră, plasate la intervale regulate de 1,25 m, erau bazele unor stâlpi de susținere a acoperișului în două pante. Pe întreaga lungime, corpul de vest era flancat la apus de o anexă acoperită, ceea ce justifică prezența stâlpilor interiori, cu care comunica printr-o intrare practică aproximativ pe mijlocul laturii apusene. Pentru siguranța acestei construcții, zidul sudic a fost dublat în zona de inserție cu pavilionul avansat de un fragment păstrat din zidul unei construcții anterioare.

Pavilionul avansat de la SV are aspectul unui turn cu o singură intrare, fără posibilitate de comunicare cu restul încăperilor clădirii, dar vatra din interior îl indică drept spațiu locuibil. Puțin mai mic, pavilionul de la SE este prevăzut cu două intrări: una spre curtea dintre cele două pavilioane avansate și alta spre corpul răsăritean. Intrarea principală în clădire se făcea pe la NE, prin corpul de răsărit deschis spre curtea interioară prin două intrări practicate în latura sa vestică, la NV și la SV. Presupunem că o parte din construcție, respectiv aripa răsăriteană și cele două pavilioane avansate, erau folosite ca spații de locuit.

Acest tip de construcție, „cu încăperi situate în jurul unei curți intra-murane” este întâlnit în epoca romană, mai ales în mediul rural britanic⁴⁴. Pe Valea Teliței, clădirea locuinței din punctul „*La Pod*” este asemănătoare acestei construcții din multe puncte de vedere, chiar și ca întindere; în mediul rural de referință însă curtea este înlocuită cu o încăpere mare, centrală.

---

⁴² Vezi discuția despre altarele geților la VULCĂNESCU 1976, p. 615-622.

⁴³ Într-o primă etapă se practică construcții pe temelii „oarbe” din piatră de carieră, cu elevații din pământ amestecat cu pleavă, dar și zidărie din chirpici și cărămizi legate cu mortar din var cu nisip. În cea de-a doua etapă, pe temeliiile zidurilor anterioare se ridică construcții cu ziduri din blochete de piatră legate cu pământ, pentru a le proteja de eventuale incendii care ar fi putut afecta și pădurea.

⁴⁴ Vezi BRANIGAN 1976, nota 20.

2.6.2 În sectorul *d*, aflat în partea de NV a stabilimentului, a fost degajată o clădire dreptunghiulară din a doua etapă constructivă, având aproximativ aceeași orientare cu pavilionul *c*. Construcția a fost realizată și în acest caz, prin refolosirea unui amplasament mai vechi, prin mărirea spațiului spre nord și compartimentarea transversală a acestuia printr-un șir de patru coloane ale căror baze – lespezi din diabazele locale au fost plasate în noua structură, spre peretele nordic.

Clădirea, probabil atelier în prima etapă, a fost transformată astfel într-o locuință alcătuită dintr-un spațiu mare de formă pătrată, divizat pe linia unei temelii anterioare, în două spații rectangulare deschise, cu niveluri diferite - un antreu (*vestibulum*), cu un pavilion avansat la SV și o sufragerie (*atrium*) înaltă la NE. Interiorul a fost terasat, realizându-se podelele celor două spații din pământ bătut și lutuit. Intrarea principală se afla pe mijlocul peretelui sudic, în fața căruia exista probabil un portic dreptunghiular, pe linia pavilionului de SV. Acesta era un mic *cubiculum*, aflat sub nivelul celorlalte spații, care comunica cu restul clădirii printr-o intrare cu o treaptă, situată în colțul de nord-vest. Printr-o deschidere practică în peretele de vest, pe traseul temeliei din etapa anterioară, se intra într-o anexă care adăpostea uneltele gospodărești, o *ferramenta*, spațiu din care s-a recoltat un mare număr de piese metalice⁴⁵. Pavilionul D ocupa o suprafață de 147,40 mp, la care se adaugă spațiul anexei de vest. Tipul de construcție, cu colonadă spre peretele din spate al încăperii mari, este întâlnit mai ales în provinciile nordice ale Imperiului⁴⁶.

Concluzii

Fiind vorba de construcții romane care aparțineau cetățenilor romani sau unor familii romanizate, din mediul rural al unui teritoriu de frontieră, trebuie să precizăm că, pretutindeni, se întâlnesc tehnici și sisteme constructive simple, lipsite de fast și spectaculozitate. Elementele arhitecturale de care dispunem în urma cercetărilor arheologice vin să contureze imaginea unor edificii, nu atât impunătoare cât mai ales funcționale, armonioase prin simplitate. Cu excepția *villa-ei suburbana* de la Horia, locuințele romane din mediul rural, din ferme și sate au un aspect strict funcțional, fiind gospodării destinate activităților productive. Ca și în alte domenii de activitate, din acest mediu rural, se distinge același fenomen de continuitate, în structura și arhitectura locuințelor romane din secolele II - IV p.Chr. Primele două capitole (A și B) din prezenta lucrare au mai mult un caracter istoric, cronologic, în sensul evidențierii acestui fenomen de continuitate. Și acest fenomen este cu desăvârșire roman; în construcțiile de suprafață pe temelii solide din piatră, se observă întrebuițarea frecventă, ca unitate de măsură, a „piciorului roman” (*pes, pedis*), de 0,295 m⁴⁷.

Cele 14 construcții destinate locuirii prezentate în lucrare sunt, în același timp, imagini de necontestat ale numeroaselor influențe exercitate asupra concepțiilor arhitectonice și tehnicilor constructive romano-italice, de către mediul ambiant al zonelor și provinciilor romane. De aceea, este dificil de realizat o încadrare a acestor locuințe romane din zona Gurilor Dunării, în tipuri

⁴⁵ BAUMANN 2014, p. 169-232.

⁴⁶ Vezi, în acest sens, exemplele ilustrate de SMITH 1997, p. 98, fig. 27 (Halls with rear columns).

⁴⁷ TUDOR 1976, p. 230.

prestabilite. Se întâlnesc numeroase împrumuturi, atât din zona celto-romană, cât și din zona meridională, toate subordonate funcționalității și necesităților practice. Astfel, o caracteristică a celor mai multe locuințe constă în prezența *atrium*-ului, respectiv a încăperii centrale spre care se deschid toate celelalte încăperi, înlocuită uneori, din motive practice, cu un spațiu descoperit, curtea centrală cu funcționalitate bine definită de activitățile gospodărești. Construcțiile păstrate mai bine denotă, însă, o bună stăpânire a tehnicilor și sistemelor constructive romane și o bună cunoaștere de către constructori a recomandărilor lui Vitruvius (*De architectura*, VIII, 6), Varro (*De re rustica*, I, II) și Plinius Maior (*Hist. Nat.*, XXXVI, 52).

La ridicarea construcțiilor de suprafață sunt folosite rocile locale: șistul, diabazul, calcarul. Este frecvent întrebuițată tehnica *opus incertum*, piatra fiind prinsă cu pământ clisos, sau încastrată în mortar. Mai rar se întâlnesc ziduri din cărămizi cu mortar în tehnica *opus latericium* și este întrebuițat *opus signinum* acolo unde era nevoie de căldură și impermeabilitate, ca în cazul spațiului locuibil din *villa* de la Horia, sau în construcția cisternei mari din ferma de la Niculișel⁴⁸. Elevația mixtă, din piatră și cărămidă, este întâlnită tot la Horia, iar la Niculișel, Sarica și Telița - *La Pod*, din piatră și chirpici. În schimb, în stabilimentul de la Telița-Valea Morilor, cu excepția pavilionului sudic, în a doua jumătate a secolului al IV-lea p.Chr., zidurile sunt construite numai din piatră. Pavilionul sudic a fost construit *ab initio* pe temelii înalte din piatră cu elevație din chirpici și cărămizi prinse cu mortar de var amestecat cu pleavă și pietricele. Zidurile au fost căptușite cu fragmente de țigle și olane lipite cu pământ galben, peste care s-a aplicat un strat de var. Pereții clădirilor sunt tencuiți la interior, acoperiți cu frescă colorată la Horia, dar în majoritatea cazurilor sunt lipiți cu pământ și văruiți, obicei străvechi păstrat până în zilele noastre.

Pereții din pământ (chirpici sau *ceamur* - pământ clisos amestecat cu pleavă), folosiți pentru compartimentări interioare și la ridicarea mansardelor, la Niculișel și Telița, relevă tehnici țărănești întâlnite în satele geților autohtoni de la Telița-Amza și Sarichioi-Sărătura⁴⁹. Trebuie să menționăm însă, că, dacă secolul al IV-lea relevă un plus de locuințe de suprafață, populația autohtonă, pauperizată în urma crizei mari din secolul anterior, continuă să viețuiască în bordeie și locuințe semi-îngropate, descoperite arheologic în așezările rurale investigate⁵⁰.

Imagine a vieții, a modului de viață al populației rurale din zona de frontieră a unei provincii de margine, locuința romană din acest spațiu geo-istoric, se va păstra în veacurile următoare numai în mediul urban al fortificațiilor, dezvoltând la începutul epocii bizantine o arhitectură specifică acestui mediu⁵¹.

⁴⁸ BAUMANN 1983, p. 103-251, pl. 19.

⁴⁹ BAUMANN 1995, p. 20-43, 174-184.

⁵⁰ Vezi BAUMANN 2003, p. 155-232; BAUMANN 2004, p. 107-117.

⁵¹ Amintim, în acest sens: STOIAN 1954, p. 324-350; BARNEA 1969, p. 245-266; SÂMPETRU 1994; TALMAȚCHI & ȘOVA 2015, p. 137-192 (în special p. 185, fig. 26 - planurile principalelor edificii de tip *domus* descoperite în Dobrogea, la Dinogetia, Histria și Tropaeum Traiani). Vezi și BARNEA 2010, p. 517-527.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare literare:

PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Tristele. Ponticele*. Traducere și prefață de Teodor Naum, București, 1972

Autori:

BARNEA 1968 - I. Barnea, *Perioada Dominatului*, în: R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. 2, București, 1968, p. 393-394.

BARNEA 1969 - I. Barnea, *O casă romană târzie de la Dinogetia*, SCIV 20 (1969), 2, p. 245-266.

BARNEA 2010 - Al. Barnea, *Dobrogea în secolele IV-VI*, în: D. Protase, A. Suceveanu (coord.), *Istoria Românilor, 2, Daco-romani, Romanici, Alogeni*, București, 2010, p. 517-527.

BAUMANN 1972 - V. H. Baumann, *O villa rustica la nord-vest de satul Horia (județul Tulcea)*, BMI 4 (1972), p. 45-52.

BAUMANN 1979 - V. H. Baumann, *Cercetări arheologice în zona Sarica – Niculițel*, MCA 13 (1979), Oradea, p. 197-203.

BAUMANN 1983 - V. H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983.

BAUMANN 1984 - V. H. Baumann, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în ferma romană de la Telița, punctul „La Pod” (jud. Tulcea)*, Peuce 9 (1984), p. 51-64 (457-472).

BAUMANN 1991 - V. H. Baumann, *Cercetări arheologice pe valea Teliței (jud. Tulcea). I. Sondajul de la Frecăței*, Peuce 10 (1991), p. 109-116 (1), 111-138 (2).

BAUMANN 1992 - V. H. Baumann, *Aspecte ale romanizării populației autohtone din zona Dunării de Jos în secolele I-IVe.n.*, în: *Probleme ale istoriei naționale și universale*, Chișinău, 1992, p. 62-87.

BAUMANN 1993 - V. H. Baumann, *Appareils et édifices romains de caractère rural dans la zone du limes nord-scythique*, în: D. Alicu, H. Bögli (éds.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain (IIe-IVe siècles après J.-C.)*. Actes du 1er Colloque Roumano-Suisse, Cluj-Napoca, 1993, p. 163-172.

BAUMANN 1995 - V. H. Baumann, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr.)*, Tulcea, 1995.

BAUMANN 2003 - V. H. Baumann, *Noi săpături de salvare în așezarea rurală antică de la Telița-Amza, jud. Tulcea*, Peuce S.N. 1 (14) (2003), p. 155-232.

BAUMANN 2004 - V. H. Baumann, *Tipuri de locuință îngropată în așezarea autohtonă de epoca română de la Telița-Valea Amzei*, în: *Actele celui de al IX-lea Congres Internațional de Tracologie: Tracii și lumea circumponctică*, Chișinău, 2004, p. 107-117.

BAUMANN 2007 - V. H. Baumann, *Edificiile publice din așezarea rurală romană de la Telița-Amza*, Peuce S.N. 5 (2007), p. 187-204.

BAUMANN 2017 - V. H. Baumann, *Cuptoare romane cu destinație specială în teritoriul Noviodunens*, Peuce S.N. 15 (2017), p. 149-174.

BICHIR 1984 - G. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984.

BRANIGAN 1976 - K. Branigan, *Villa Settlement in the West Country*, în: *The Roman West Country*, Newton Abot, 1976.

CLARKE 1991 - J. R. Clarke, *The houses of Roman Italy, 100 BC – AD 250. Ritual, space and decoration*, Berkley / Los Angeles, 1991.

ÉTIENNE 1970 - R. Étienne, *Viața cotidiană la Pompei*, București, 1970.

GLODARIU 1983 - I. Glodariu, *Arhitectura dacilor*, Cluj-Napoca, 1983.

MĂRGHITAN 1971 - L. Mărghitan, *Cercetări arheologice în vatra orașului Deva*, Deva, 1971.

OELMANN 1921 - F. Oelmann, *Die villa rustica bei Sthal und Verwandtes*, Germania 5 (1921), p. 51-78.

OPAIȚ , OPAIȚ & BĂNICĂ 1992 - A. Opaîț, C. Opaîț, T. Bănică, *Das landliche Territorium der Stadt Ibida (2-7 Jh.) und einige Betrachtungen zum Leben auf dem Land an der Unteren Donau*; în: R. Pillinger, A. Pülz, H. Vetter, *Schwarzmeerküste in der Spätantike und im Frühen Mittelalter*, Viena, 1992, p. 103-112.

POPOIU 1989 - P. Popoiu, *Tehnici tradiționale de construcție în lemn; repere de tehnici constructive în lemn din neolitic până în evul mediu*, Symposia Thracologica 7 (1989), Tulcea, p. 437.

SÂMPETRU 1994 - M. Sâmpetru, *Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos*, București, 1994.

SIMION 1984 - G. Simion, *Un cuptor roman de ars bombarde descoperit la Telița*, Peuce 9 (1984), 67-72 (445-456).

SMITH 1978 - J.T. Smith, *Halls or Yards? A problem of interpretation*, Britannia 9 (1978), p. 351.

SMITH 1997 - J.T. Smith, *Roman Villas. A Study in social Structure*, London and New York, 1997.

STÂNGĂ 2005 - I. Stângă, *Villa rustica de la Gârla Mare, Județul Mehedinți. Studiu monografic*, Craiova, 2005.

STOIAN 1954 - I. Stoian, *Casa din epoca romană târzie*, în: *Histria. Monografie arheologică*, 1, București, 1954, p. 324-350.

SULTOV 1964 - B. Sultov, *Edna villa rustica krai s. Prisovo, V. Tärnovski okrąg*, Izvestija na Okrajnija Muzei V. Tärnovo, Veliko Tärnovo, 1964, p. 49-63.

TALMAȚCHI & ȘOVA 2015 - G. Talmațchi, C. Șova, *Observații privind casa urbană romană târzie (domus) din provincia Scythia și alte descoperiri arheologice din Sectorul sud - C-1 de la Tropaeum Traiani*, Peuce SN 13 (2015), p. 137-192.

THOMAS 1964 - E. B. Thomas, *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur Pannonischen Siedlungsgeschichte*, Budapesta, 1964.

TUDOR 1976 - D. Tudor, *Arheologia romană*, București, 1976.

VULCĂNESCU 1976 - R. Vulcănescu, *Aspetti di civilizzazione e di cultura getica nell opera d'Ovidio*, în *Acta Conventus omnium Ovidianis studiis fovendis*, București, 1976, p. 615-622.

VULPE & BARNEA 1968 - R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. 2, București, 1968.

WILKES 1969 - J.J. Wilkes, *Dalmatia*, London, 1969.

LIST OF ILLUSTRATION

Fig. 1. a) Plan of Roman *villa* at Horia (BAUMANN 1972); b) Graphic reconstruction (BAUMANN 1983); c) Details of dwelling with rooms K – 1, K – 2 and K – 3 (photo 1971) aspect from the dwelling space;

Fig. 1. d) Details from the *balneum* area, with its main architectural components, water basins and *hypocaustum* (photo 1971);

Fig. 2. a) Plan of Roman *villa* at Niculițel – northern part of the excavated site, with details of the south – eastern dwelling (apud Baumann 1983); b) Graphic reconstruction; c) and d) Graphic reconstruction - Roman farm dwelling at Niculițel;

Fig. 3. Building with a frontal vestibule (Laperrière-sur-Saône, apud SMITH 1997, 44)

Fig. 4. Roman *villa* at Deva (apud MĂRGHITAN 1971);

Fig. 5. a) Telița – Amza – plan of the excavated part of the Early Roman dwelling, (graphic reconstruction apud BAUMANN 1995);

Fig. 5. b) and c) - Eastern part of the early roman dwelling (Telița-Amza details 1988)

Fig. 6. a) Prisovo – plan of the dwelling;

Fig. 6. b) Telița – Amza, one room dwelling (apud BAUMANN 1988); c) Telița – Amza, building;

Fig. 7. Frecăţei one room dwelling (*apud* BAUMANN 1981);

Fig. 8. a) Cenero Murias de Belono (*apud* SMITH 1997, p. 52, fig. 19); b) -Teliţa – Amza, Small dimensions, dwelling with one room and a porch (*apud* BAUMANN 1988);

Fig. 9. a) Teliţa – Amza, one room dwelling (*apud* BAUMANN 2003). b) One room building at Kurt Baiîr; c) Teliţa – Amza, imposing building, with one room (*apud* BAUMANN 2000);

Fig. 10. a) Frecăţei dwelling 1 (context plan and graphic reconstruction); b) Frecăţei dwelling 1 (archaeological plan 1980); c) Frecăţei photo of the excavated part (*apud* Baumann 1980);

Fig. 11. Regelsbrunn (*apud* SMITH 1997);

Fig. 12. a) Teliţa – Amza - Context plan and graphic reconstruction (*apud* BAUMANN 1993) ; b) Dwelling no. 3 Coşari (*apud* OPAIŢ & BĂNICĂ 1992);

Fig. 12. c) Teliţa - Amza, IVth century bulding, excavated part photo (*apud* BAUMANN 1987);

Fig. 13. a) Plan of the Sarica farm dwelling (*apud* BAUMANN 1978); b) Sarica – details of the excavated part (*apud* BAUMANN 1978);

Fig. 14. Roman *villa* farm at Gârla Mare (*apud* STĂNGĂ 2005, p. 121, pl.V, 2,1);

Fig. 15. Roman *villa* dwelling at- Lórrach Bromb (*apud* STĂNGĂ 2005, p. 121, pl.V, 2,1);

Fig. 16. a) Context plan of the Roman farm dwelling at Teliţa – La Pod, farm.

Fig. 16. b) Sarichioi – Sărătura Dwelling no. 8 context plan;

Fig. 16. c) Teliţa – La Pod. Details (*apud* BAUMANN 1980);

Fig. 16. d) Teliţa – La Pod Graphic reconstruction of the Roman *villa* dwelling;

Fig. 16.e) Sarichioi – Sărătura context plan of the No. 8 (L8) dwelling (*apud* BAUMAN 1988);

Fig. 17. Mali Moşunj (SMITH 1997, p. 201, fig. 55, *apud* WILKES 1969);

Fig. 18. Context plan of Teliţa - Valea Morilor Roman *villa*;

Fig. 19. Teliţa – Valea Morilor: A Section (graphic reconstitution BAUMANN 1995);b) Southern part of the A Section (1985);

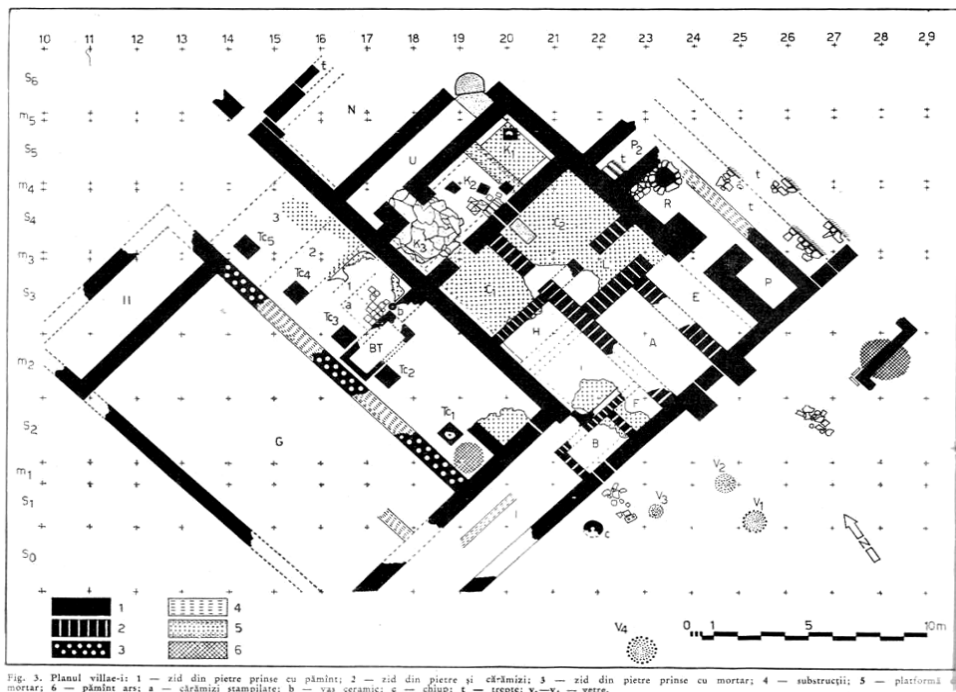
Fig. 20. a) Context plan and graphic reconstruction of the Teliţa – Valea Morilor Roman *villa* – Section C (*apud*. BAUMANN 1995); b) Teliţa – Valea Morilor – C Section, Northern view (foto 1995);

Fig. 20. c) Teliţa – Valea Morilor – C Section, south-west view (foto 1995);

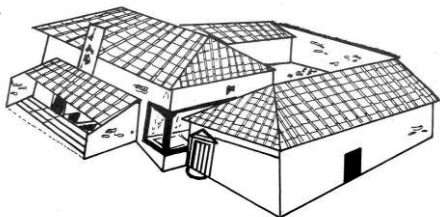
Fig. 21. a) Teliţa – Valea Morilor – D Section context plan, b) D Section graphic reconstruction;

Fig 21 c) Teliţa – Valea Morilor – Section D (foto BAUMANN 1995);

Fig 22. Aspect of Roman *villa peridrome* dwelling (*apud* SMITH 1997, p. 98, fig. 2).

a

b

c

Fig.1 - a) Planul *villa*-ei romane de la Horia (BAUMANN 1972);
 b) Încercare de reconstituire grafică (BAUMANN 1983); c) Aspect de șantier din zona locuibilă, cu încăperile K-1, K-2 și K-3 în prim-plan (foto 1971).

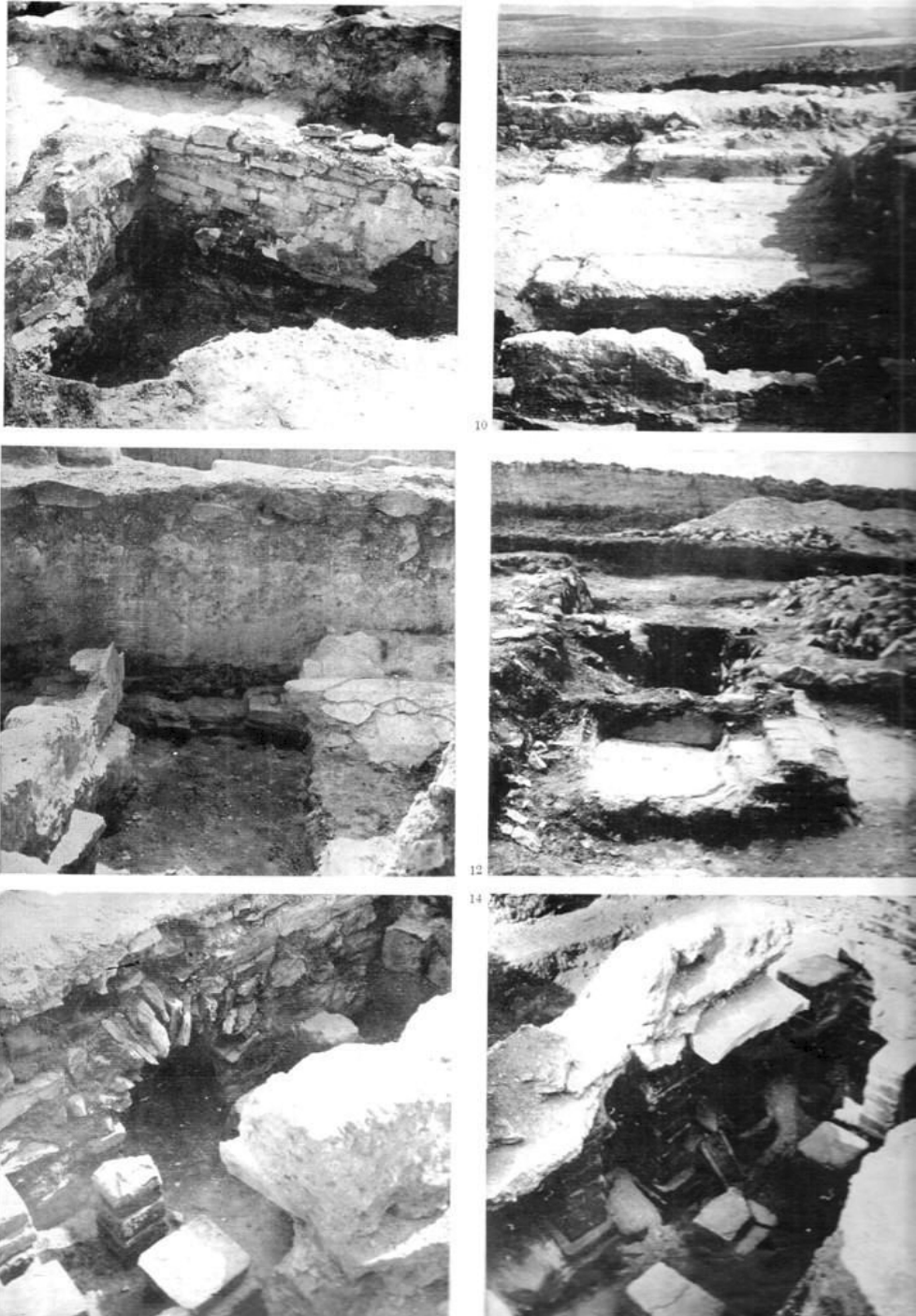

Fig. 1 - d) Aspecte de șantier din zona *balneum*, cu bazine și *hypocaustum* (foto 1971).

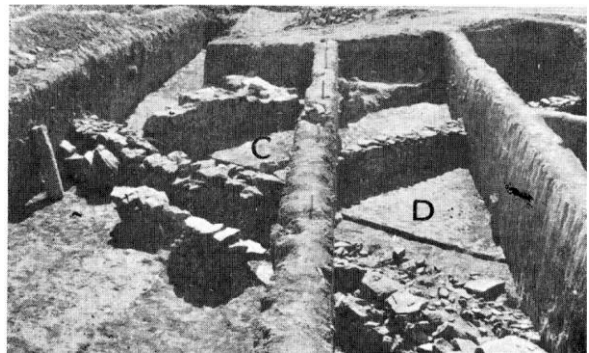
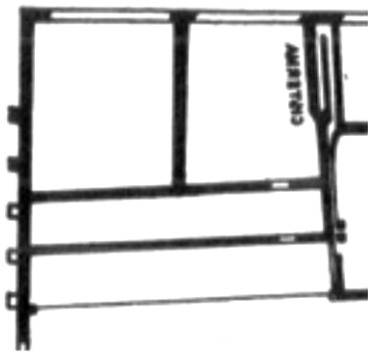
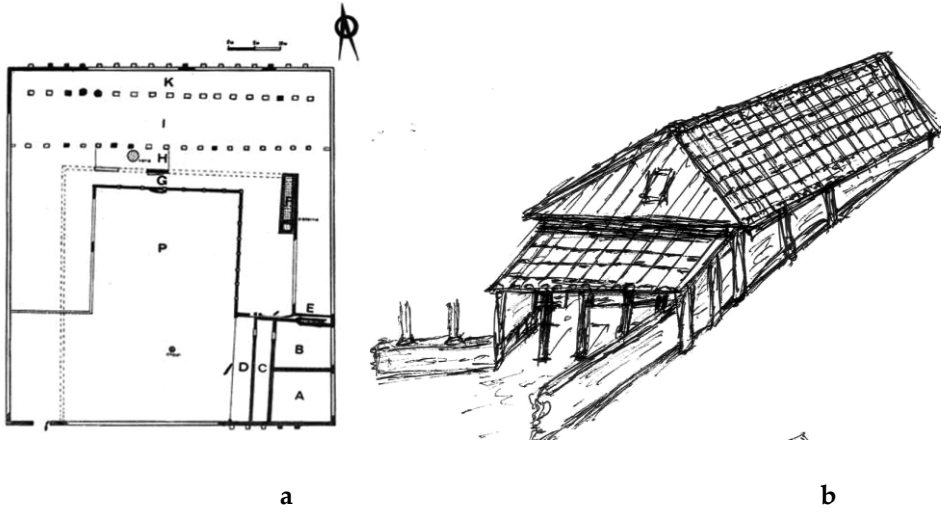

Fig. 2- a) Planul *villa-ei rustica* de la Niculițel-Nord, cu locuința la SE (apud Baumann 1983); b) Încercare de reconstituire grafică; c) și d) - Locuința fermei de la Niculițel.

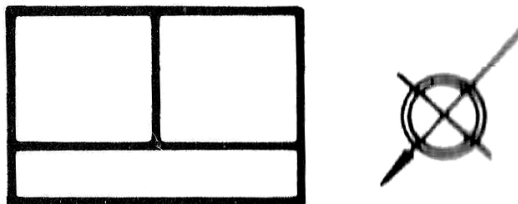

Fig. 3 - Clădire cu antreu la fațadă (Laperrière-sur-Saône, apud SMITH 1997, 44).

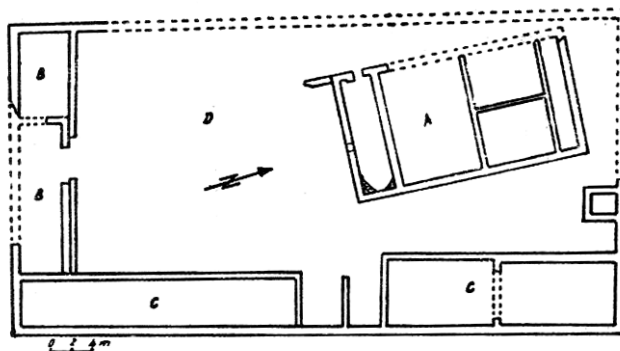

Fig. 4 - Villa rustica de la Deva (apud MĂRGHITAN 1971).

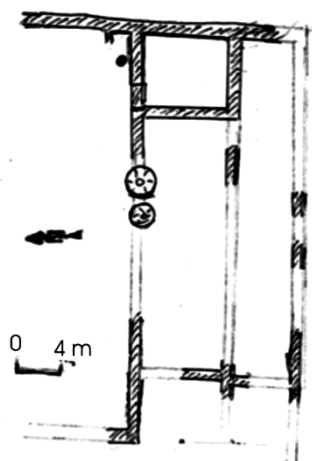

Fig. 5a - Telița-Amza - planul parțial a unei locuințe romane timpurii (reconstituire ipotetică, BAUMANN 1995).

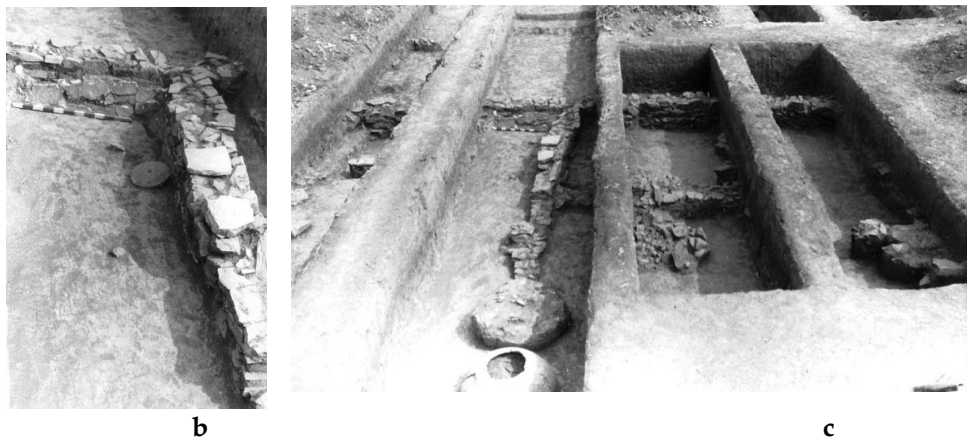

Fig. 5 b și c - Zona răsăriteană a locuinței romane timpurii. (Telița-Amza - aspect de șantier 1988).

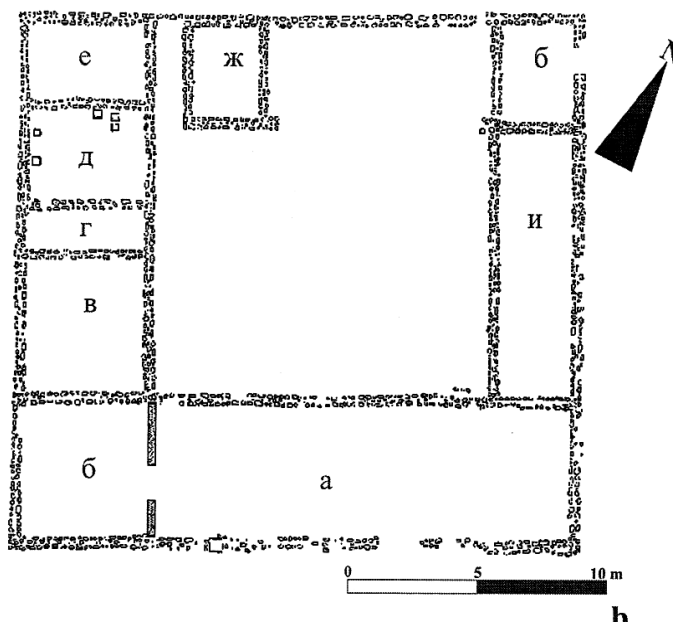

Fig. 6a - Prisovo - planul unei locuințe.

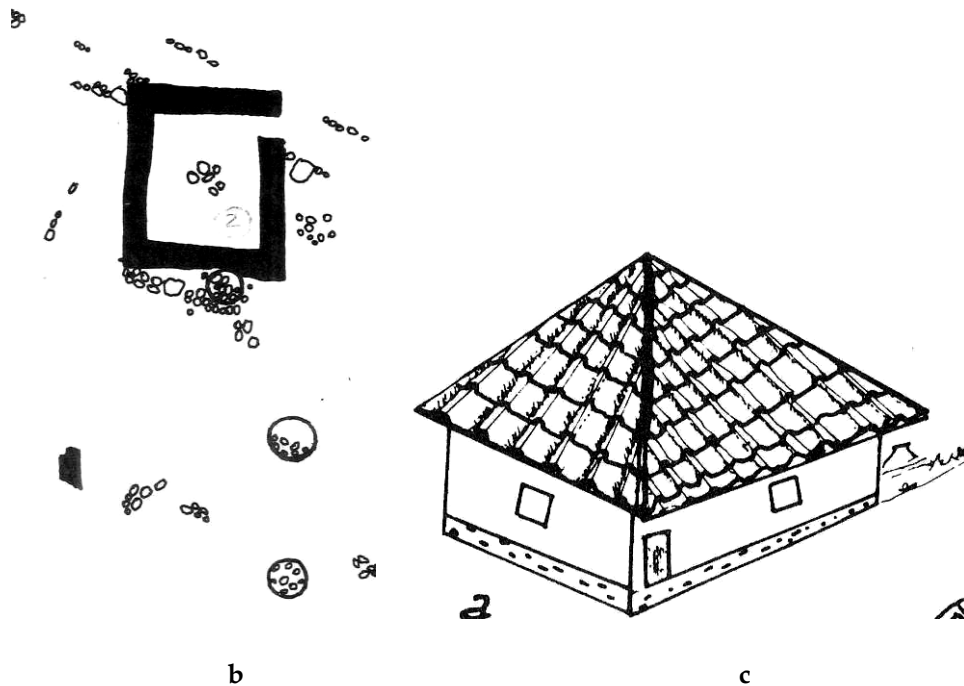

Fig. 6-b) Telița-Amza, locuință monocamerală (apud BAUMANN 1988);
c) Telița Amza, locuință (reconstituire).

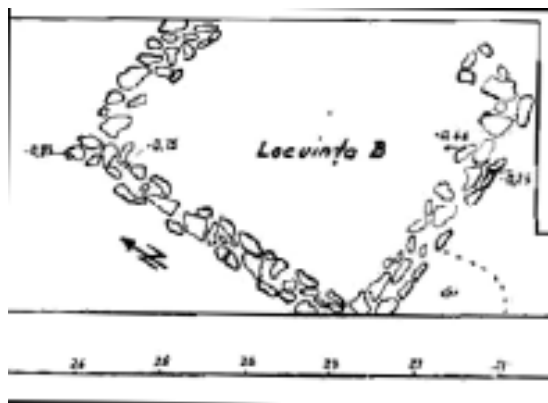
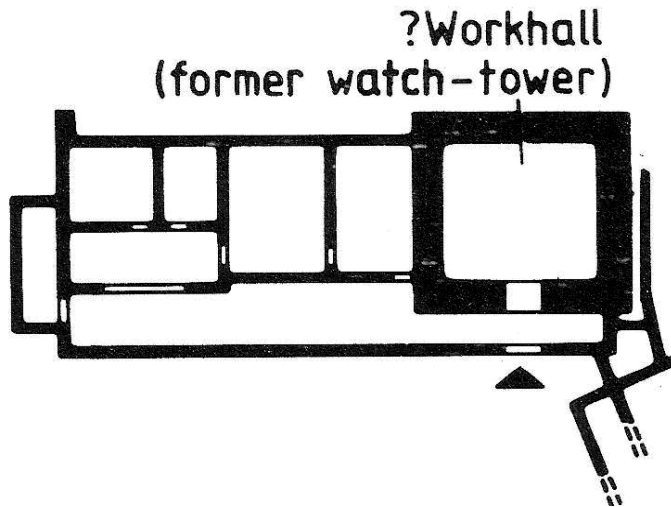

Fig. 7 – Locuință monocamerală de la Frecăței (apud BAUMANN 1991).

a

b

Fig. 8 - a) Cenero Murias de Belono (*apud* SMITH 1997, p. 52, fig. 19);
b) - Telița-Amza, Casă mică, monocamerală cu polată. Aspect de șantier
(*apud* BAUMANN 1988).

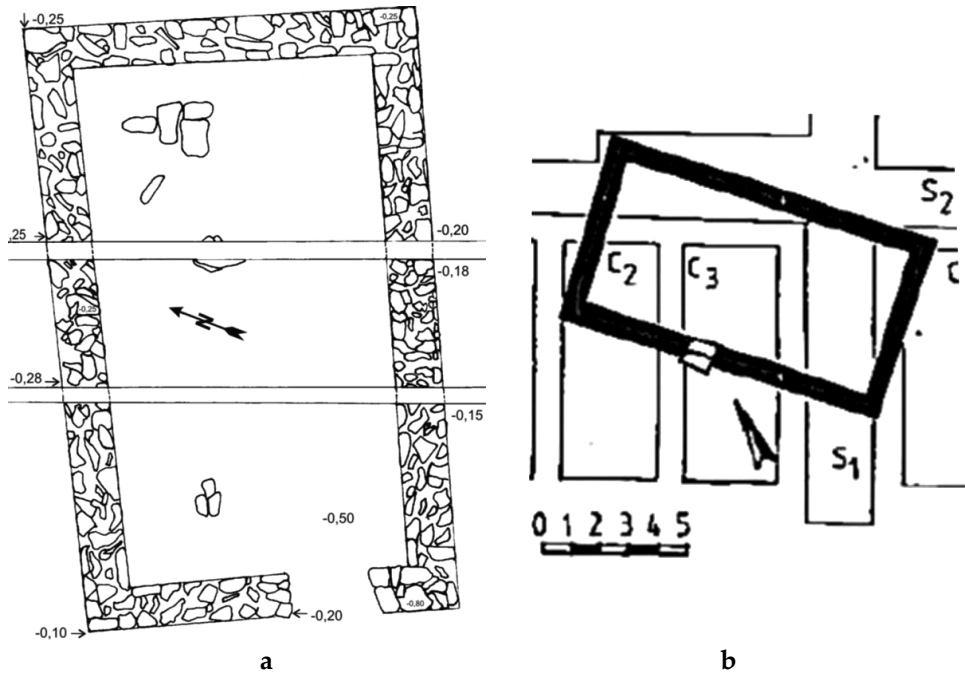

Fig. 9 - a) Telița - Amza – clădire monocelulară (apud BAUMANN 2003);
 b) Construcție monocelulară la Kurt Baiîr; c) Telița-Amza- Locuință mare,
 monocamerală. Aspect de șantier (apud BAUMANN 2000).

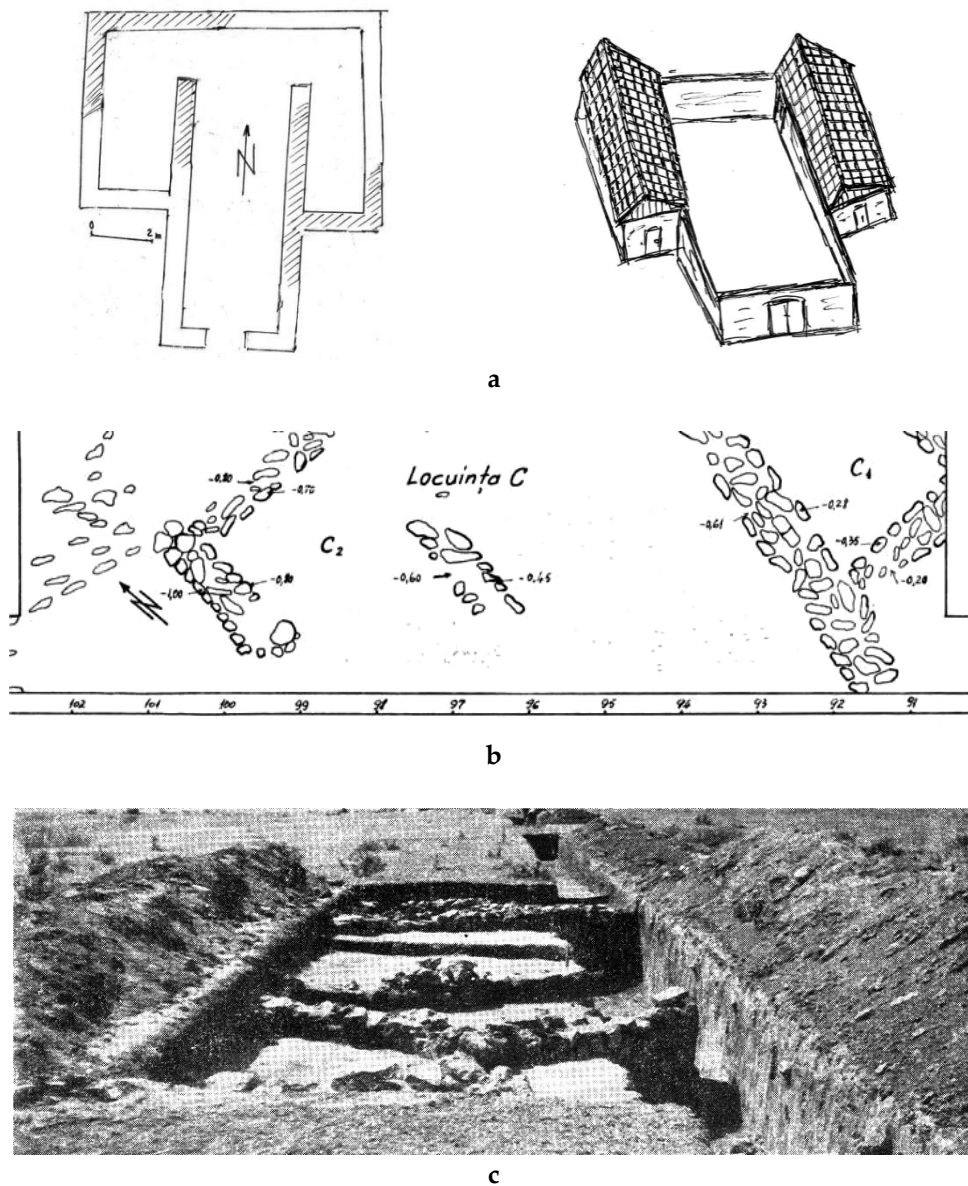

Fig. 10 - a) Frecăței, Loc. C (plan și reconstituire ipotetică 1981); b) Frecăței, Loc. C (plan săpături arheologice 1980); c) Frecăței, Loc. C- Foto aspect de șantier (apud Baumann 1980).

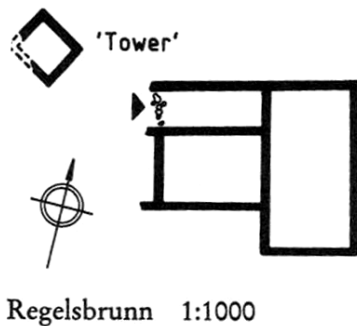
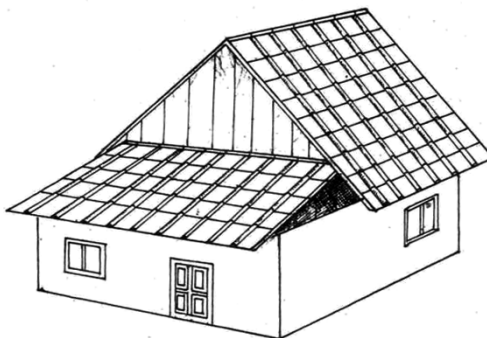
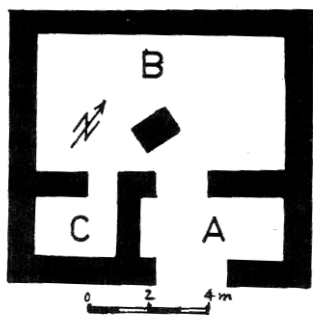

Fig. 11 - Regelsbrunn (apud SMITH 1997).

a

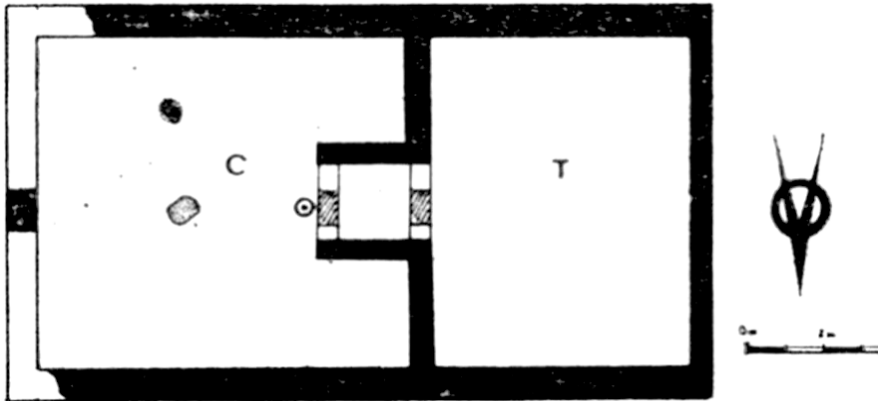
b

Fig. 12 - a) Telița-Amza- Plan și reconstituire grafică (apud BAUMANN 1993);
b) L-3 Coșari (apud OPAIȚ & BĂNICĂ 1992).

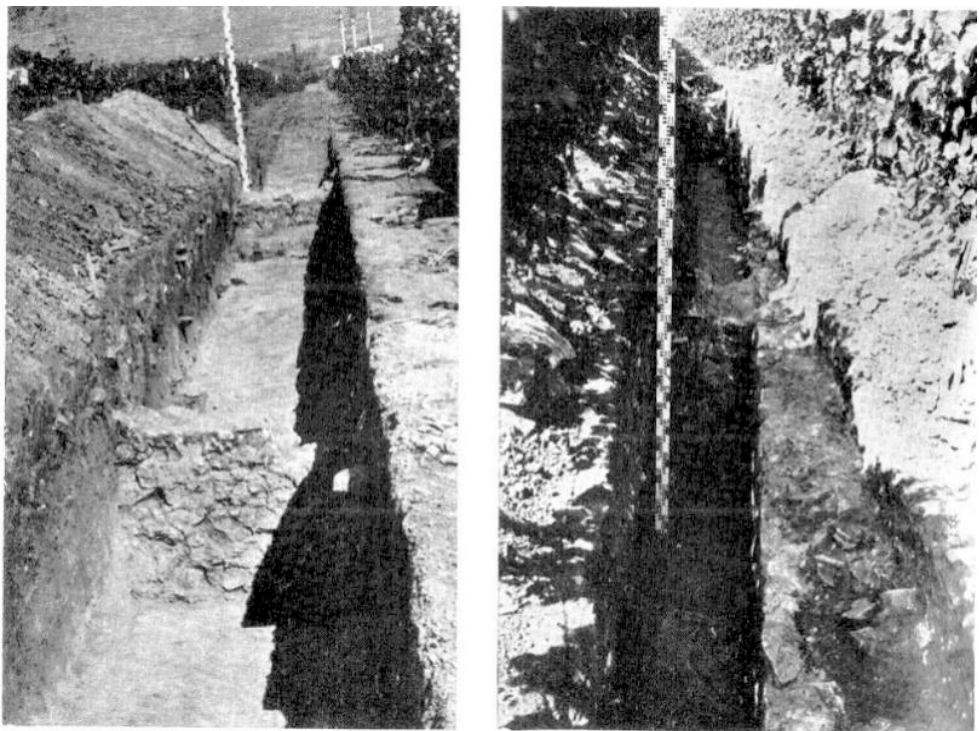

c

Fig. 12 – c) Telița – Amza - locuință din sec. al IV-lea. Aspecte de șantier
(apud BAUMANN 1987).

a

b

Fig. 13 – a) Planul locuinței fermei Sarica (*apud* BAUMANN 1978);
b) Sarica. Aspecte de șantier (*apud* BAUMANN 1978).

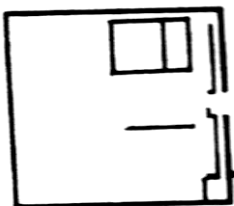

Fig. 14 - Ferma rurală de la Gârla Mare (*apud* STÂNGĂ 2005, p. 121, pl.V, 2,1).

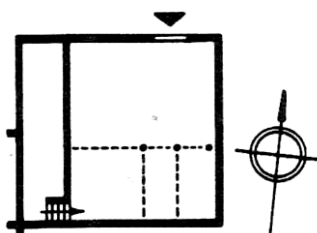
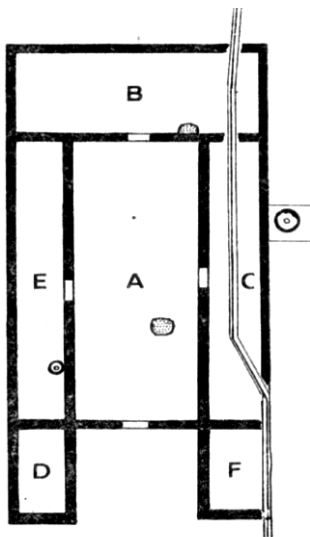
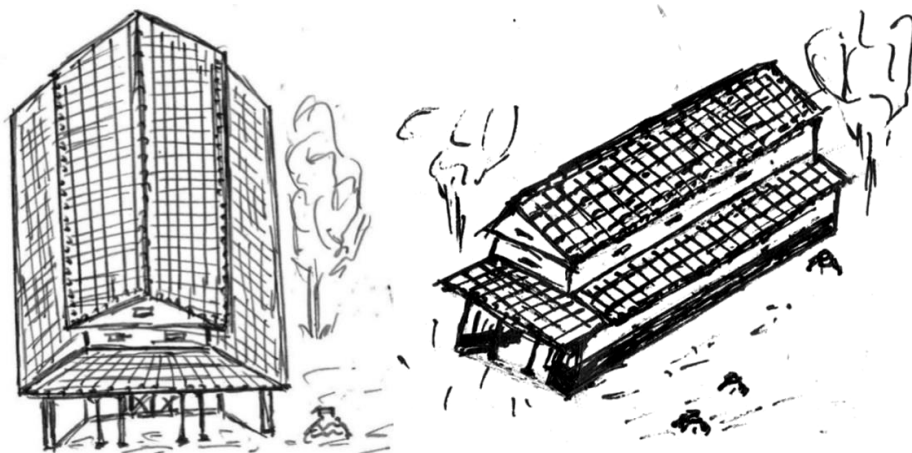

Fig. 15 - Locuință din Lórrach Bromb (*apud* STÂNGĂ 2005, p. 121, pl.V, 2,1).

a

Fig. 16 - a) Planul locuinței din ferma de la Telița-La Pod;

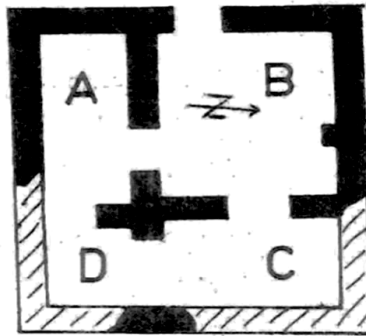

c

Fig. 16 - b) Telița-La Pod Încercare de reconstituire grafică a locuinței;

Fig. 16- c) Telița - La Pod. Aspecte de șantier (apud BAUMANN 1980).

16 d) Sarichioi-Sărătura – L8.

z

16 e) Sarichioi - Sărătura L8. Aspect de șantier (apud BAUMANN 1988).

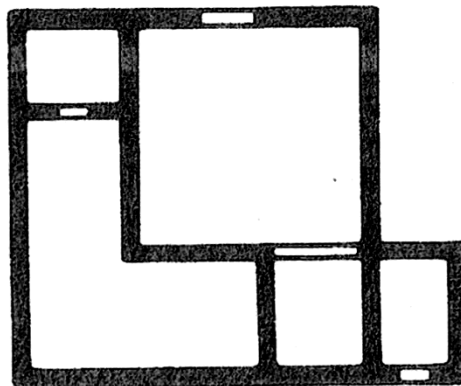

Fig. 17 - Mali Mošunj (SMITH 1997, p. 201, fig. 55, apud WILKES 1969).

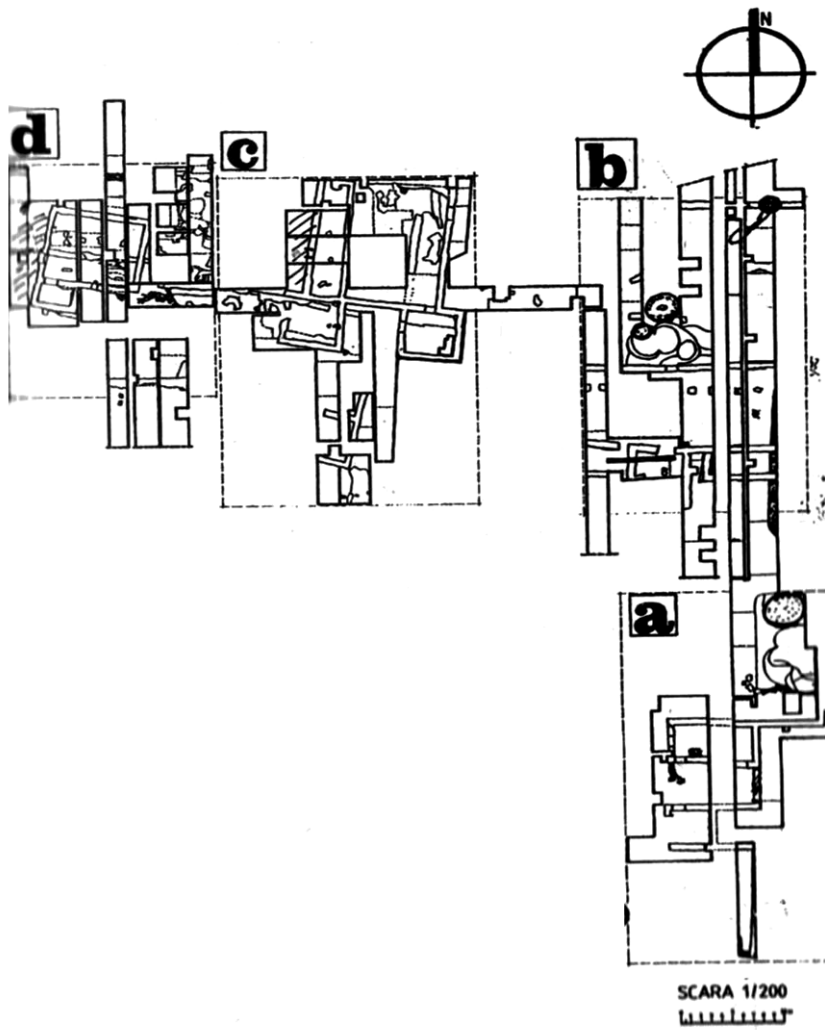
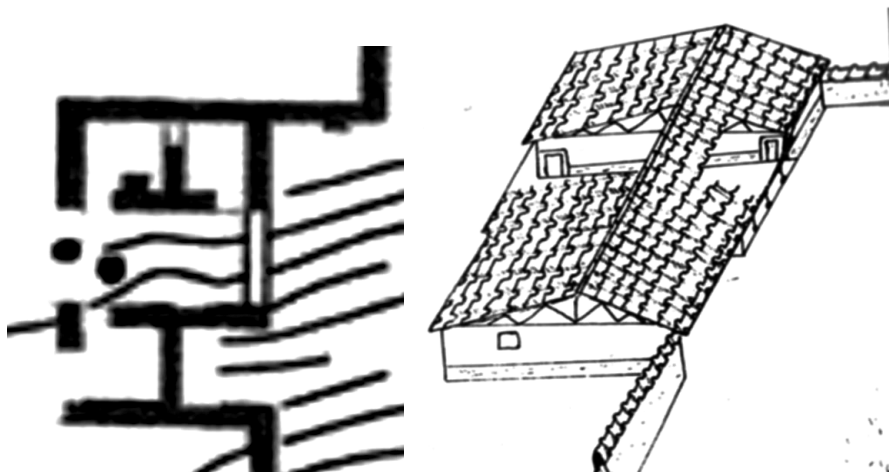

Fig. 18 - Planul stabilimentului de la Telița-Valea Morii.

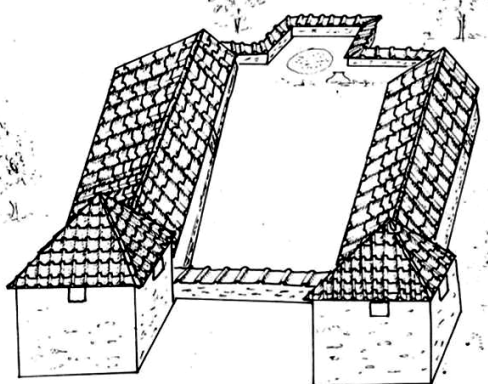
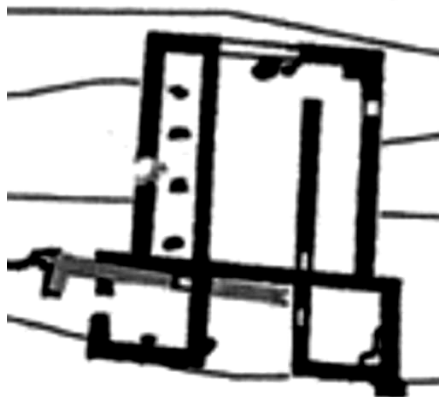

a

b

Fig. 19 - a) Telița - Valea Morilor: Pavilionul A (reconstituire grafică BAUMANN 1995); b) Pavilionul sudic A. Vedere parțială dinspre nord-vest (aspect de șantier 1985).

a

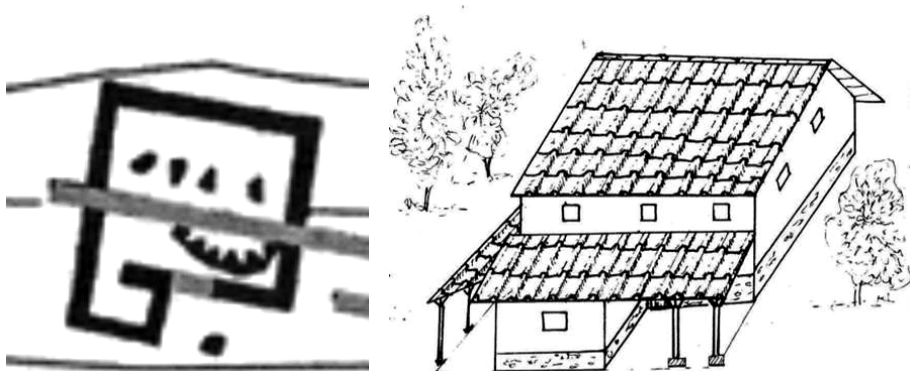

b

Fig. 20 - a) Plan și restituție grafică Telița-Valea Morilor – Pavilionul C (apud BAUMANN 1995); b) Telița - Valea Morilor – Pavilionul C, vedere dinspre nord (foto 1995).

Fig. 20 - c) Telița - Valea Morilor – Pavilionul C, sud-vest (foto 1995).

a

b

Fig. 21 - a) Telița-Valea Morilor – plan *pavilionul D*; b) Pavilionul D, reconstituire grafică.

Fig. 21 - c) Telița - Valea Morilor, pavilionul D (foto BAUMANN 1995).

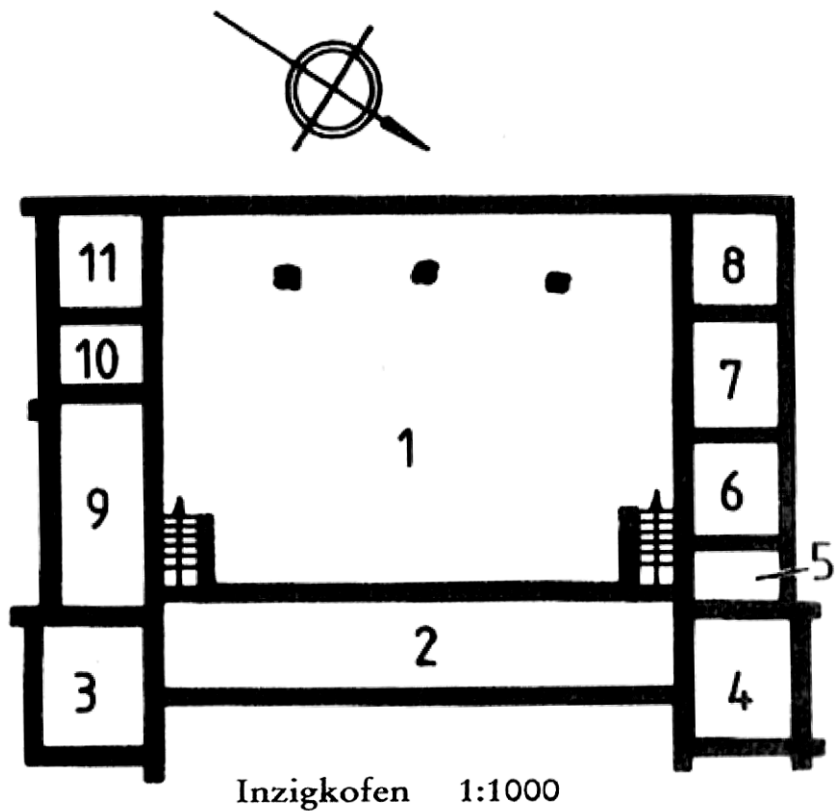

Fig. 22 - Locuință de tipul "cu colonadă spre spate"
(apud SMITH 1997, p. 98, fig. 2).